

nyitott tér

KALMÁR GYÖRGY

A pszichoanalízis fenséges tárgya

1. A PSZICHOANALÍZIS MINT FEHÉRNEMŰ

1998 májusának egyik napfényes kora délutánján, egy nemzetközi konferencián Southamptonban, Renata Salecl a következő igen figyelemreméltó anekdotával zárta a parfümök és a divat lacani elemzését: a *Vanity Fair* magazin interjút készített a híres divattervező, Calvin Klein lányával, és persze azt is megkérdezték tőle, hogy milyen is egy ilyen híres, „nagy” ember lányának lenni. A lány válasza az volt, hogy valóban nagyon különleges érzés, mivel ahányszor csak ágyba bújik a barátjával, amikor lehúzza annak fehérneműjét, az utolsó dolog, amit lát, az apja neve annak alsóján.

Salecl (félkomoly) zárómegjegyzése persze az volt, hogy talán nem is olyan egyszerű elkerülni Az Apa Nevét, mint ahogy azt gyakran képzeljük.¹

‘Hétköznapi események’ és ‘fenséges elméletek’ egymással a fenti módon való játékba hozása bizony kedves időtöltés. Az ilyen, távoli dolgok (és fogalmak) közötti kreatív asszociációk teremtése alkotja talán a leginkább felfrissítő és felforgató (szubverzív) erejű oldalát a pszichoanalízis Slavoj Zizek és tanítványai által űzött változatának. Maga Zizek — hűen követve a pszichoanalízis hagyományait az eredeti gondolkodású újító szerepének elkerülésében — Walter Benjaminget jelöli meg, mint a ‘technika’ atyját: „Walter Benjamin ajánlotta mint elméleti szempontból termékeny és felforgató eljárást egy kultúra legmagasabb szellemi termékeinek együtt olvasását annak köznapi, prózai, világi termékeivel” (*Looking Awry*).

Bárki legyen is az ötlet ‘atyja’, a lacani pszichoanalízissel való összekapcsolódásából a kortárs gondolkodás egyik legmarkánsabb intellektuális áramlata kerekedett. Zizeknek valahogy mindig sikerül egészen új irányból megvilágítania a dolgokat. Nemcsak azt mutatja meg, hogy miként érvényes mindannak az ellentéte, amit addig ‘természetes módon’ igaznak gondoltunk, de mindezt úgy teszi, hogy az olvasó (intellektuális funkcióinak edzésben tartása mellett) kitűnően szórakozik is.

Azonban, legyen ez bármily szomorú is, úgy tűnik minden rendszernek megvannak a maga gyenge pontjai. Mintha minden rendszernek szüksége lenne olyan pontokra, melyeket Lacan *points de capitomak* nevezett, horgonyul szolgáló helyekre, melyek nem csúsznak el, ahol a jelölő biztosan kapcsolódik a jelölthöz. Olyan pontokra, amelyek garantálják a diskurzus (viszonylagos) stabilitását, melyek megakadályozzák, hogy az minden pillanatban egy abyss-struktúrába fulladjon, pontokra, melyek távol tartják azt az örület nyelv(telenség)étől. Ezek azok a

pontok, ahol a nyelvjáték szabályai formát, struktúrát nyerne, ahol az elmélet valami máshoz kötődik, ahol valami tőle különböző (radikális) másságban önnön 'lényegére' talál. Ezek azok a helyek, melyekre a legfelforgatóbb és legkritikusabb elmélet sem kérdezhet rá önnön premisszái aláásása nélkül. Természetesen ezen pontok helye és száma minden elmélet esetében más, de úgy fest, minden elmélet fel kell hogy mutassa (illetve el kell hogy rejtse) ilyen helyeit, a rákérdezés tabuja alá eső pontokat, azokat a pontokat, melyek lehetővé teszik, hogy az adott elméleti pozícióból beszélni, artikulált kijelentéseket tenni, kérdezni, struktúrákat építeni és dekonstruálni lehessen.

Derrida (szokatlanul kategorikus) kijelentése, miszerint „egy tisztán homogén rendszer strukturálisan lehetetlen” („*La facteur*” 461) nem csak a metafizikai hagyomány szövegeire vonatkozik, nem csak azt jelenti, hogy mindig vannak pontok ezen rendszerekben, melyekből kiindulva azok disszeminálhatók, de ugyanúgy vonatkozik felforgató(bb) jellegű és disszeminatív elméletekre is, jelölve azokat a pontokat, ahol ezen elméletek szubverzivitása is eléri határát, ahol a szövegek visszakapcsolódnak a metafizikai hagyományba és ily módon következtetlenné válnak. A dekonstrukció — melynek fő tevékenysége a szövegek ilyen 'rejtett pontjainak' kritikus elemzése, a tabu (vágott-félt) pontjainak feltárása — ily módon erotikus tevékenység (is). A dekonstruktor számára a szövegek rejtélyes szerelmi tárgyak, amelyeket 'kényes pontjainak' megtalálása és feltárása révén vehet birtokba, tehet magáévá. Amit azonban gyakran (és szívesen) elfelejtünk az az, hogy a szövegek nem leplezhetőek le, nem vehetőek birtokba.² Amíg egy szöveget 'értünk', addig tabuinak 'feltárása' mindig azok áthelyezését is jelenti. Amíg interpretálunk, amíg (új) értelmet nyer az olvasott szöveg, addig mindig is lesznek, mindig is kell, hogy legyenek ilyen pontok. Amint a vágy tárgyát sem lehet megtalálni, az mindig arrébb csúszik, amint a közelébe érünk, úgy a szöveg 'horgonypontjai' is leleplezhetetlenek. A dekonstrukció ily módon nem a (metafizikai) premisszáik felszámolása, hanem ('csupán') azok mozgásba hozása.

A leleplezés vágyától elvakított dekonstruktorok (és most kicsit úgy csinállok, mint egy jó zizekista) tanulhatnának David Lynch-től. A *Lost Highway*-ben, amikor a hős (a film vége felé) éppen szeretkezik vágyai (szőke) nőjével, és közben azt mondogatja neki, „Akarlak, akarlak, akarlak...” a nő megfogja a fejét és a fülébe súgja: „Sohasem leszek a tiéd”, majd feláll és otthagyja a fekvő hőst. „You'll never have me” — bizony ez lenne az a mondat, amit a dekonstrukció elmélete szerint a szövegek (a velük való 'szeretkezés' közben, azaz önmaguk *odaadása* közben) a fülünkbe súgnak. Vajon meghalljuk-e? És ha meghalljuk, vajon tudunk-e nem vágyani, nem akarni? És vajon a szöveg azt akarja-e elérni ezzel a mondattal, hogy ne is vágyjunk rá?

Miért is éppen a zizeki pszichoanalízis lenne kivétel a *points de capiton* logikája által szövegekbe csempészett kikerülhetetlen következtetlenségtől? Legalább egy olyan kérdés van, melyet egy ilyen elmélet sem tehet föl önmagának: az önnön beszélői pozíciójára vonatkozó kérdést.

Milyen is annak a kritikusnak a pozíciója, aki összeköt(het)i a Calvin Klein lány nemi életét Lacannal és a kortárs tömegkultúrával? Milyen magasra kell helyezni magunkat, hogy ennyire távoli tárgyak között is felfedezhessünk analóg-

giákat? Milyen előfeltevéseken nyugszik (nyugtalanokodik) egy ilyen pozíció? Más szóval, hogyan viszonyul a Calvin Klein lány nemi élete és a lacani pszichoanalízis közötti analógia ahhoz a beszélői pozícióhoz, melyből az analógiát elemeztük?

Meglehetősen következetességgel lehetne érvelni amellett, hogy a fenti analógia kiterjeszhető arra az olvasási aktusra is, amely megteremtette; más szóval, hogy az analógia nem csupán az elemzés két tárgya között, de az elemzés tárgyai és az analógiát megteremtő (pszichoanalitikus) elemző nyelv között is fennáll. A pszichoanalízis önmagába záródik (pszichoanalitikus indíttatású olvasók kedvéért: *önnön farkába harap*), elemzésében egyszerre fejtegeti és demonstrálja önmagát. És vajon mit demonstrál eme fehérneműn keresztüli önmagába záródásában? Természetesen önnön rugalmasságát, játékosságát, és önnön *fehérnemű-szerűségét*. Nincs valami fehérnemű-szerű a pszichoanalízisben? Nem úgy vagyunk-e kicsit mindannyian, mint a szegény Calvin Klein lány, amikor Freud Lacan vagy Zizek könyveit olvassuk?

Mindkét dolog — a szerető fehérneműje és a pszichoanalízis elmélete is — metonimikusan fetiszizált (vágy-) tárgynak tűnik, a határon, kint és bent között elhelyezkedő dolognak, ami elválaszt (és összeköt) minket azzal, amit látni vágyunk, akár csak egy lepel a vágy tárgyán. A pszichoanalízis ugyanúgy kapcsolódik a tudattalanhoz, mint a szerető fehérneműje az alatta lévő dologhoz (Dologhoz³). Mindkettő (a vágy által) végső jelölt(ként állított) tárgy a maga módján, mely az alatta lévő és vele kapcsolatban lévő tárgytól nyeri libidináris energiáját. A metonímia logikájának köszönhetően, a fetiszizáció eredményeképpen, mindkettő a vele kapcsolatban lévő (vágy tárgy) helyébe léphet, úgy állíthatja magát, mintha egy lenne azzal, vagy ő maga lenne az a valami más, melynek a helyére lép, melynek felveszi a retorikai (és) libidináris struktúrákban betöltött szerepét.

Végignézve a pszichoanalízis történetén és egyetemeken való fogadtatásán meg kell állapítanunk, hogy bizony sok analitikus, gondolkodó és diák viszonyul(t) hasonlóan a pszichoanalízis elméletéhez és a tudattalan fogalmához, mint ahogy („mi, normálisok”) általában azon (fehérneműnkben megbúvó) 'másfajta' tárgyakhoz szoktunk. És valóban, könnyen elképzelhetjük úgy a pszichoanalízis művelőit, mint akiknek hozzáférésük van valamifajta titkos tudáshoz, olyan embereként, akik aztán igazán tudják, hogyan is kell (módszeresen) leleplezni azt a bizonyos 'fenséges,' keresésünk alfáját és ómegáját képező tárgyat. Ők a tudattalan feltárásának szakértői, a (le)leplezés mesterei.

2. A PSZICHOANALÍZIS NEM LÉTEZIK

Persze ezzel koránt sem értünk a történet végére. Lacan szerint a tudattalan nem a 'végső igazság' helye, ahol igaz énünk lakozik és minden kérdésünkre választ kaphatunk. Ami Lacan szerint a tudattalan mélyén 'található' az nem más mint egy hazugság, méghozzá egy *primordiális hazugság*, ahogy Zizek mondja (*The In-visible Remainder 2*). Más szóval a pszichoanalízis tárgya, melyet az már majd egy évszázada üldöz és kutat *hamis*, 'egyszerű' fétis, és mindazok akik azt hitték, hogy ott valamiféle igazságot találhatnak, áltatták magukat. Ha úgy döntünk, hogy hi-

szünk Lacannak, el kell fogadnunk, hogy a lepel alatti dolog nem létezik. Ha úgy döntünk, hogy hiszünk neki, lehet, hogy meg kell barátkoznunk azzal a gondolattal, hogy ezek a nagy betűvel írt dolgok, mint Igazság, Dolog, (Freud, Lacan) egyszerűen az Imaginárius (egy másik nagybetűs szó) termékei, melyeket egyszerűen az a vágyunk szült, hogy hihessünk valamiben (legyen Valami), amit ha megtalál-nánk, betöltené az életünkön éktelenkedő (azt strukturáló) hiányt.

Itt a pszichoanalízis talán ismét tanulhat valamit a Calvin Klein lány minden-napi élményeiből. (Olyan hálás vagyok ennek a nőnek, és olyan kár, hogy nem tudom a *saját* nevét, és ezért csak az *Ap(j)a Nevén* keresztül tudok hivatkozni rá. Ez pedig egy olyan probléma, melyhez még vissza kell térjek.) Talán ő, mint sok más nő, valami hasonló élményről tudna beszámolni a szerető fehéreneműjében megbúvó tárgy kapcsán. Talán ez utóbbi tárgy sem képes jobban betölteni a hiányt az 'érintett' nők életében, mint a tudattalan a(z általa 'érintett') gondolkodóké-ban. Lehet, hogy egyszerűen csak szükségünk van fétisekre, olyan tárgyakra, me-lyekre vágyakozhatunk; de talán (épp ezért) ezek a tárgyak (már) mindig (is) *csi-náltak*, a képzelet termékei, és mint ilyenekről persze mindig kiderül, hogy hami-sak, legalábbis, amint rendszeresen hozzájuk férhetünk és birtokba vehetjük őket.

Azt hiszem, ezen a ponton meg kell álljak egy pillanatra, hogy elgondolkozhas-sunk ezen megállapítás (kevésbé 'elméleti' és kevésbé 'komoly') következménye-in. Az érvelés illetően menetének (illetve az érvelés illetően menete megfordításá-nak) legalább két érdekes következménye adódhat. Először is abból, hogy Lacan 'felfedezhette,' hogy a tudattalan nem a 'végső válasz' kérdéseinkre, nem az a Do-log, ami betölthetné az életünkben lévő hiányt, arra következtethetünk, hogy rendszeres 'hozzáférése' volt, azaz a Nemzetközi Pszichoanalitikus Szövetség véle-ményének ellenére valóban tehetséges pszichoanalitikus volt. Másodszor, ha né-hány nőnek valóban ilyen tapasztalatai vannak a fehéreneműkben található tár-gyakkal kapcsolatban — azaz néhányuk valóban rájött, hogy akár mennyire is vá-gyódik utána, ha rendszeresen megkaphatja, kiderül, hogy ez sem az a dolog, ami betölti az 'ontológiai' hiányt — akkor igazán nagy pech, hogy egyikük sem tudta ezt elmagyarázni Freudnak, és (így) senki sem tudta összekötni a pszichoanalízist a fehéreneműkkel, mert bizony ha ez megtörténik, rengeteg időt és energiát meg-takaríthatnak volna Freudnak és tanítványainak. (Úgy látszik, egyeseknek mindegy, hogy mennyi időt töltenek azzal, hogy nőket hallgatnak, sohasem hallják meg azt, ami megmenthetné őket...)

Be kell hát látnunk, hogy a Pszichoanalízis (nagy betűvel) egyszerűen nem lé-tezik. A formulát (persze) Lacan állította fel, amikor kijelentette, hogy a nő nem létezik, (valószínűleg) azt értve ez alatt, hogy a 'nő' (pláne a 'Nő') mindig csupán fantázia, egy férfiak által teremtett fogalom, az Imaginárius terméke, a vágy által a vágy számára teremtett tárgy, olyasvalami, aminek nem sok köze van ahhoz a sze-mélyhez, akivel ugyanezek a férfiak együtt élnek. A különbség ezen utóbbi lény és a 'nő' között strukturálisan megegyezik az előbb említett pénisz és phallus kö-zötti különbséggel. Ilyen értelemben Lacannak teljesen igaza van: valóban, a nő nem létezik, ő csupán a férfi egyik szimptomája. Egy soha nem szűnő hiánnyal küszködő lény szimptomája. Pontosan úgy, mint a pszichoanalízis.⁴

3. PERE-VERSION

Ha a fehérenemű alatti tárgy és a tudattalan (igazsága) hamis, ha ezek nem csak fel, de el is fednek, olyan tárgyakként, melyek ígérnek, de sohasem töltik be (az életünkben, tudásunkban lévő) hiányt, akkor — teszem fel a naiv kérdést — miért hiszünk bennük olyan makacsul? Az emberek többségének nem nagyon akarózik feladni a fehéreneműkbe rejtett tárgyak, vagy a tudattalan iránti érdeklődést. És itt következik az, amit „az Apa trükkjének” is nevezhetnénk. Hogy megtudjuk, mi is ez, megint csak a Calvin Klein lány szavaira kell figyelnünk. „Természetes módon” azt gondolnánk, hogy az apa nevének (az Apa Nevének) látványa a fehéreneműn egy ilyen kényes pillanatban fölöttébb zavaró és kizökkentő hatású lehet. Nyugodtan értelmezhetnénk úgy a jelenetet, mint a ‘Nagy Másik’ brutális beavatkozását legszemélyesebb magánéletünkbe, mint a Másik mindenütt jelenlévő tekintetének nem várt, a törvényre figyelmeztető felfedezését, mint a Szimbolikus Rend szadisztikus működésének allegóriáját. De vajon nem *lényegi* (!) tulajdonsága-e a Másik tekintetének, hogy *épp* azon intim pillanatokban (is) érezzük súlyát? Vajon nem *lényegi* (!!) tulajdonsága-e (valószínűleg kulturálisan kondicionált) szexualitásunknak, hogy ezen (kényes, központi) pillanatokban (is) érezzük a tiltás jelenlétét? Vajon nem *éppen* a tiltást jelentő apai tekintet illetően jelenléte teszi izgalmassá a szexet? A Calvin Klein lány esetében: nem lehetséges, hogy *éppen* a fehéreneműn látható apai név hozza izgalomba? Vajon csak véletlen lenne, hogy ez „az utolsó dolog, amit lát,” mintha ezen látványtól veszítené el eszméletét és zuhanna bele a *jouissance* mélységeibe? Nem lehetséges, hogy itt ‘egy nő’ újra mondott valami, amit érdemes lenne megfontolnunk?

Nem tudom megállni, hogy ne mondjam el ezen a ponton Lacan (és Zizek) egyik kedvenc anekdotáját. A *Gyakorlati ész kritikájában* Kant felteszi a következő kérdést: ha valakinek megadatna a lehetőség, hogy beteljesítse titkos, régóta dédelgetett, ellenállhatatlan vágyát, de a ház előtt, ahol ezt a lehetőséget kapja, felállítanak egy akasztófát, melyre vágya beteljesítése után azon nyomban felakasztanák, vajon így is megtenné-e? Kant válasza az, hogy nem kell sokáig találgatnunk, természetesen nem. „Lacan ellenvéleménye itt pontosan az, hogy igenis sokáig kell találgatnunk. Hiszen amivel rendszeresen találkozunk a pszichoanalízisben, az éppen egy olyan szubjektum, aki kizárólag valamifajta akasztófa fenyegetésének árnyékában tud igazán élvezni egy szenvedélyes éjszakát” (Zizek „Kant with (or against) Sade”⁶⁰). Más szóval a *jouissance* definíció szerint csak az Apán keresztül, a tiltás ellenében létezhet. Az Apa tiltása és törvénye nélkül, a fehéreneműn éktelenkedő neve nélkül gyönyör sem létezne.

Ha valóban az Apa tiltást jelző aláírása a fehéreneműn az, ami élvezetessé és izgalmassá teszi a szexualitást, újra át kell gondolnunk a fetisizmusról vallott nézeteinket. Talán tévedtem, amikor azt írtam, hogy a fétis (a fehérenemű, a pszichoanalízis) libidináris energiáját a vágyott tárgytól (a pénisztől, a tudattalantól), illetve a mögéje képzelt ‘igazán’ vágyott Dologtól (a phallustól, a tudattalan végső igazságától) nyeri a közöttük fennálló metonimikus illetve allegorikus viszonynak köszönhetően. Talán épp ellenkező viszonyról van szó: talán éppen a fátyol, a lepel, a tiltást testén/ testében hordozó fétis az, ami elhiteti velünk, hogy a mögötte lévő

tiltott dolog a Dolog. Vágyaink mozgását talán éppen az Apa tiltása határozza meg. Talán éppen az Apa Neve (a fehérmeműn, a pszichoanalízis elméletén) az, ami kijelöli számunkra a titkos és tiltott örömök és igazságok birodalmát. Ez pedig egyfajta válasz is lehetne a pszichoanalízisnek önnön apa-figuráihoz való furcsa viszonyára, az apai hagyományokhoz való hűség (perverzitásba hajló) kultuszára.

A Nemzetközi Pszichoanalitikus Szövetség azért zárta ki Lacant, mert nem tartotta a Freud által lefektetett alapelvek hű követőjének. Maga Lacan, bár temperamentuma közel sem volt egy engedelmes fiúé, soha sem adta fel nézetét, miszerint munkássága tulajdonképpen nem más, mint visszatérés Freudhoz, kijavítása és helyretétele mindazon hibáknak, melyeket Freud (színvonalatlan és kissé gyenge elméjű) tanítványai elkövettek. Ugyanakkor Lacan viszonya saját követőihöz, akik csatlakozni kívántak hozzá a Freudhoz való visszatérésben, fölöttébb ambivalens. Nem egy jel mutat arra, hogy gyakorlatilag önmagát tartja Freud egyetlen igaz követőjének, ugyanakkor azokat, akik őt követnék, gyakran nem tartja többre nevetséges idiótáknál. Más szóval, ha van valami, ami összeköti a Nemzetközi Pszichoanalitikus Szövetséget és Jacques Lacant, az az Apa Nevének feltétlen tisztelete, az hogy Lacan számára a pszichoanalízis ősapja még mindig fétis, sőt igazából az egyetlen fétis. Ugyanakkor olvasói számára önmagát is mint fetiszizált tárgyat találja, mint az egyetlen olyan dolgot, ami összekötheti őket a vágy (a tudás) végső tárgyával és igazságával.

Érdekes lenne megvizsgálni, hogy vajon a végső jelölt (a tudás/vágy végső tárgya) Lacan számára még mindig a tudattalan, vagy (már) Freud. Ha a Calvin Klein lány vágyának logikáját követjük, mindenképpen az utóbbira kell szavaznunk. Nem csoda hát, ha a pszichoanalízis egyre kevésbé fenomenologikus. Ha a Dolog Lacan számára már nem a tudattalan, hanem Freud, és, hogy folytassuk ezt a sort, Zizek számára Lacan, számomra pedig Zizek, akkor Derrida megnyugodhat: a pszichoanalízis folyamatosan egyre távolabb kerül bármiféle megfogható, empirikus tárgytól, és egyre közelebb kerül a poszt-strukturalizmushoz. Önnön vágya hajtja afelé.

De térjünk vissza a fétis logikájához, ahhoz, amit az imént a Calvin Klein lánytól tanultunk. Ha az Apa Neve a leplen az a dolog, ami az alatta lévő dolgot a vágy tárgyává teszi, akkor azt is mondhatjuk, hogy tulajdonképpen ez az aláírás teremti magát a tárgyat. Más szóval a Calvin Klein lány pontosan azért vágyik szeretőjére, mert az az apja fehérmeműjét (!) viseli, mi pedig azért 'hiszünk a pszichoanalízisben' (és szeretjük olyan szenvedélyesen), mert az (is) magán viseli az Apa (Freud, Lacan, vagy Zizek) nevét. Ők a fétis logikájának mesterei. Sohasem tetszelegnek az eredeti gondolkodó szerepében, mindig az Apa Neve mögé bújnak. Lacan igaz freudianusnak nevezi magát, Zizek pedig állítja, hogy Lacan (és valójában már Freud is) leírta mindazt, amit ő mond. Mindannyian úgy viselkednek, mint egy ősi, szent vallás papjai, mint egy szent Atya prófétái. Szerepükben megerősítést nyernek az inkvizíció papjainak üldözésétől, hiszen a pszichoanalízis akadémikusabb, szervezettebb (és középszerűbb) erői máig is töretlen lelkesedéssel üldözik (és teszik hőssé, mártírrá, azaz *igaz* prófétává) őket. Ugyanakkor a fetiszizálás mesterei azért csak rácsempészik nevüket elméleteikre, azaz közénk és az általunk vágyott (feltételezett) igazság közé helyezik magukat, mint az elérhetőség egyetlen mód-

ját. Neveik a kint és bent határára vannak írva, közénk és a vágyott tárgy (tudás) közé, a lepelre. Az elmélet leplére, a lepel elméletére. Nevük az, ami fetisizálja az elméletet, a név, amely egyszerre csábít és tilt. Ezáltal nárcisztikus pozíciót vesznek fel: a lepelre írva nevüket, az egyetlen útként és egyetlen tiltásként állítva magukat — tudva jól, hogy semmi sem motiválja jobban a vágyat mint a tiltás — *önmagukat* teszik a vágy tárgyává.

Ilyen értelemben Freud vágyának tárgya a pszichoanalízis, Lacané Freud, Zizeké Lacan (az enyém pedig Zizek). És, hogy folytassuk a fetisizáció retroaktív logikáját: a tudattalant a pszichoanalízis teremtette, a pszichoanalízist Freud, Freudot Lacan, Lacant Zizek (Zizek teremtése pedig épp most van folyamatban). Megteremteni valakit itt ironikus módon persze ugyanakkor gyilkosságot is jelent. Az apákat mindig fetisizáljuk, magas talapzatokra helyezük bölcsességükért, és így meg is öljük őket mint 'közvetlen' szövegeket, mint az olvasót érhető potenciálisan 'közvetlen' hatást. Minél többet írunk egy szövegről, annál inkább 'visszaszorítjuk azt a múltba.' A tanítványok szövegei egyre távolabb szorítják tőlünk az apát, közénk és közé állva. Ez minden hermeneutikai folyamat paradoxona: az újraolvasás és újraértelmezés — az egyedüli dolgok, melyek életben tarthatnak egy szöveget — ugyanakkor annak 'gyilkosai' is. Csak akkor éltethetünk egy szöveget (*make it live on*), ha rajta is él(ősköd)ünk (*if we live on it*). A két dolog egyszerre zárja ki és feltételezi egymást. A(z apai) szöveg holtában, gyilkosai kezén él, és nem is élhet másként. A(z apai) szöveg *már mindig is* halott mint eredetiség, *már mindig is* hatás, *már mindig is* a fiú írása. Az Apa Írása nem létezik, csupán hipotetikus hely az írás struktúráiban. Írás és eredetiség ily módon zárják ki egymást: az Apa eredeti írása nem létezik, a fiú létező írása pedig sohasem lehet eredeti, sohasem lehet több, mint egy (nem létező) eredetiség újraértelmezése.

Egy írást csak egy fiú írása tehet apai írássá azáltal, hogy olvassa, kiforgatja, kihasználja, a vállára áll, leszorítja a múltba, elfojtásba, távol tőlünk, ezzel pedig egy önmagától megfosztott (bár önmagát sohasem birtokló) kiüresített (bár sohasem teljes) tulajdonnévvé redukálja azt. Egy névvé olyan könyvek fedelén, melyekhez a fiú szövege szolgáltatja a kulcsokat. Csakis egy fiú (-szöveg) agresszív szeretete, a rá hatással lévő szöveget (feltételezett) eredetiségétől megfosztó gesztusa (a rituális apagyilkosság) tehet egy szöveget apai szöveggé.⁸ Talán ilyesmi járhatott Zizek fejében is, amikor azt írta, hogy „az apa a legradikálisabb perverzitás mind közül” (*Looking Awry* 25). A fiú mindig újírja az apát, az olvasás folyamata pedig mindig retroaktív. Freudot nem lehet Lacan nélkül olvasni, Lacant pedig egyre kevésbé lehet Zizek nélkül (nem Zizek szempontjából) olvasni. Még egy Lacant dicsőítő (lélegzetelállító) Zizek-könyv, és végképp lehetetlen lesz megmondani, hogy vajon ki is volt az a Jacques Lacan és mit is jelenthet mindaz amit ('eredetileg') írt. El lesz temetve hűséges, lelkes és tehetséges fia által, de hát a fiúk szeretete már csak így működik. Lenn a mélyben, a hűséges és tehetséges tanítványok által ásott gödör mélyén, az elfojtás (pöce)gödörében ott fekszik a pszichoanalízis. Minél mélyebbre kerül, annál inkább él. És valószínűleg máig sincs a leghalványabb sejtelme sem afelől, hogy tulajdonképpen nem is létezik.

4. AZ APA JÁTÉKA, AVAGY LACAN ÉS DERRIDA TALÁLKÁJA A TALÁLT TÁRGYAK OSZTÁLYÁN

Az „ássuk még mélyebbre az Apát és ezzel éltsük tovább” nevezetű játék örömteli fordulatot vett, amikor Jacques Derrida is csatlakozott hozzá. Természetesen az ő céljai, indítatása és retorikája nagyban különbözik attól, amit ez idáig a pszichoanalízis diskurzusában megszokhattunk, és (legalábbis) ebben a tekintetben Derrida tökéletesen meg is felel a 'legújabb tehetséges fiú' szerep követelményeinek. Anélkül, hogy belemennénk a Derrida-Lacan vita részleteibe, hadd mutassak rá Derrida megjelenésének a Calvin Klein lány perspektívájából láthatóvá váló néhány következményére.

Derridának a *Le facteur de la vérité* című majd száz oldalas tanulmányában a legfontosabb problémája Lacannal az, hogy az (szerinte) úgy tesz, mintha a pszichoanalízis valamiféle (végső) igazságot tárna fel, mintha nem megalkotott (és ezért esetleges és szubjektív), hanem talált (és ezért az 'igazság' feltárására *kész*) dolog lenne. Mintha a pszichoanalízis (akárcsak tárgya) 'empirikus létező' lenne. Ahogy a tanulmány (részben lefordíthatatlansága miatt) híressé vált kezdőmondata mondja: „La psychoanalyse, a supposer, se trouve.”

Azt hiszem, érdemes egy kicsit elidőznünk ennél a mondatnál. Első nekifutásra valószínűleg úgy fordíthatnánk, hogy „A pszichoanalízis feltételezhetően talált dolog” (angolul pedig: „Psychoanalysis is supposed to be found”, vagy „Psychoanalysis, supposedly, is found”). Így arra utalna, hogy Freud és Lacan elképzelése (feltételezése) szerint a pszichoanalízis 'odakinn volt,' azaz olyasvalami, amit Freud nem fel-, hanem megtalált (akárcsak Columbus Amerikát). Ez a mondat szokásos fordításainak egyik változata. Azonban van egy másik is, mely a *se trouver* másik jelentésére támaszkodva inkább azt mondaná: „Feltételezhetően létezik pszichoanalízis” (angolul pedig: „Supposedly, there is psychoanalysis”)⁹. A teljesség kedvéért meg kell jegyezni, hogy *se trouve*-ból kiindulva elképzelhető egy harmadik fordítás is, amelyet tudomásom szerint még egy fordítás sem használt, mely így festene: „A pszichoanalízis feltételezhetően önmagát találja meg” (angolul pedig: „Psychoanalysis is supposed to be found by itself”).

Azt megmondani, hogy Derridának (az első, második, vagy harmadik értelmezést alapul véve) mennyiben is van 'igaza,' bizony igen fáradtságos vállalkozás lenne, és a „Le facteur” illetve a lacani „Szeminárium” (nagyon) szoros olvasását igényelné. Hogy ettől megmeneküljek, én inkább Derrida szövegének egy másik, szempontunkból talán fontosabb eldönthetlenségére és a mögötte (re)konstruálható félreértésekre szeretném felhívni a figyelmet. Még ha el is fogadjuk Derridának, hogy a lacani pszichoanalízis gyakran olyan igazság-igényekkel lép fel, amilyenek sem egy poszt-strukturalista horizonton belül, sem önnön alapfeltevéseinek keretében nem lehetségesek, látnunk kell, hogy ez a kritika csak a Calvin Klein lány perspektívájának radikális kizárása mellett állja meg a helyét. Mondhatni annak kizárásán alapul. (Hogy Derrida is értse: a Lacan-kritika a Calvin Klein lány perspektívájának olyan jellegű kizárásán alapul, mint az abszolút tudás feltételezése a metafizikai hagyományban az írás kizárásán.)

A Calvin Klein lány szemszögéből nézve úgy tűnik, Derrida valami 'lényegi' dolgot nem vett észre a pszichoanalízis és a pszichoanalitikusok által űzött játékból, mégpedig azt, hogy annak központjában nem az igazság, hanem az igazság utáni *vágy* áll. A pszichoanalízis nagyon is jól tudja, hogy a 'fenséges tárgy', ami után kutat konstruált dolog: "...egy tárgy fenséges minősége nem önmagából fakad [not intrinsic], hanem a fantázia-térben betöltött pozíciójából" — mondja Zizek, és akár meg is esküdne rá, hogy ez tulajdonképpen nem is az ő, hanem a Lacan álláspontja (*Looking Awry*, 84). Más szóval (hogy Lacan és Zizek egyik kedvenc szófordulatával éljek), a pszichoanalízis nagy 'apa-figurái' *tudják nagyon jól*, hogy diskurzusuk 'fenséges tárgya' a fantázia terméke, *de ettől függetlenül* úgy tálalják azt, mintha valóságos lenne, ezzel pedig mind a tárgyat, mind önmagukat a vágy tárgyának pozíciójába helyezik, valamint életben tartják az 'apai igazság' keresésének és saját nevük alatti megújításának (korrupciójának) játékát. Ha életben akarjuk tartani a (tudás, igazság, teljesség iránti) vágyat, a 'fenséges tárgyat' mint *találtat* kell bemutatnunk. Vagy, megfordítva a dolog logikáját: amíg a pszichoanalízis befogadóiban működik a vágy, addig annak tárgya mindig fenséges és talált (létező) tárgynak fog tűnni a belé fektetett libidináris energia következtében.

Zizek szavaival élve: Ebben áll Lacan alapvető tanítása [— hát nem egy tipikus zizeki nyitás?]: igaz, hogy bármely tárgy betöltheti a Dolog üres helyét, de csak akkor teheti ezt, ha azt az illúziót kelti, hogy már mindig is ott volt, azaz például nem mi helyeztük oda, hanem ott találtuk, mint a „valós választát.” Annak ellenére, hogy bármely tárgy működhet a vágy tárgy-okaként — mivel ránk gyakorolt vonzereje nem önnön közvetlen tulajdonságaiból, hanem a struktúrában betöltött helyéből adódik — mégis, strukturális kényszerből adódóan be kell dőlnünk az illúzióknak, miszerint a vonzerő a tárgy önnön sajátja. (*Looking Awry*, 33.)

Ebből a perspektívából tekintve Derrida nyitómondata új jelentést nyerhet, amit különösen az angol „Psychoanalysis is supposed to be found” fordításon keresztül vehetünk észre. Ez a mondat ugyanis (az általános, standardizált Derrida-kép szerint valószínűleg Derrida intencióinak megfelelően) egyfelől lehet leíró (deskriptív) jellegű mondat (a pszichoanalízis feltételezhetően talált dolog), úgy mint a „The Earth is supposed to be round” (a föld feltételezhetően kerek), vagy a „Kant is supposed to be a philosopher” (Kant feltételezhetően egy filozófus) mondatok; de másfelől (az általánosan elfogadott Derrida-kép szerint Derrida intencióival ellentétesen, de a Calvin Klein lánytól és Zizektől tanultakkal összhangban) olvasható előíró (preskriptív) jellegű mondatként is, mint az olyanok mint a „You are supposed to behave well at school” (az iskolában jól kell viselkedned), a „You are supposed to brush your teeth before going to bed” (lefekvés előtt fogat kell mosnod), vagy a „You are supposed to present your object as something found if you want people to be interested in it” (Ha azt akarod, hogy az embereket érdekelje, talált dologként kell bemutatnod tárgyadat) mondatok. Ilyen értelemben mintha (ez az új fajta, kevésbé standardizált és még játékosabb) Derrida mintha ugyanazt mondaná, mint Zizek és a Calvin Klein lány: *a pszichoanalízisnek találtat dolognak kell lennie.*

Úgy tűnik tehát, hogy a leíró és előíró olvasatok közötti eldönthetlenségben egymásra talál a pszichoanalízis és a dekonstrukció. Ha több nem is, de van leg-

alább egy olyan (angol nyelvű) mondatunk, melyet minden félelem vagy szorongás nélkül leírhatunk, hiszen mindkét iskola egyet ért vele: „Psychoanalysis is supposed to be found.”

A fenti, pszichoanalízis és dekonstrukció között létrejött megértés/félreértés elgondolkoztathat bennünket, hogy vajon Derrida nem tudta-e (már mindig is), hogy a prezentált tárgyakra talált tárgyakra kell lenni, illetve ebből adódóan, hogy vajon Derrida nem volt-e már mindig is pszichoanalitikus gondolkodó. Lacan-kritikája elég egyértelműen a pszichoanalízis (egyik) 'műfajába' tartozik, szövege alapvetően a pszichoanalízis gyakorlatában megszokott interpretációs technikákat és gyakran hasonló zsargont használ. És vajon Derridának a *La carte postale*-ban megjelent „Envois” című levél-, vagy képeslap-könyve nem ugyanarra a tudásra épül-e, mint amelyet a Zizek-idézetben is olvashattunk?

Ez a többszáz oldalnyi töredékes levelezés, — melyben a felek jórészt ismeretlenek, a levelek pedig csak részben válaszolnak egymásra, hiányosak és gyakran elvesznek — talán részben Lacannak Poe *The Purloined Letter* című elbeszéléséről írt tanulmányában megfogalmazott tételét kívánja cáfolni (melyet egyébként a „Le Facteur”-ben is kritikusan eleméz), nevezetesen, hogy egy levél előbb utóbb mindig megérkezik a címzetthez. Derrida levelei, illetve azok egyes részei bizony gyakran elvesznek. Néha ugyan megtalálják őket, de az eltévedés és eltűnés esélye mindig ott kísért. Úgy is mondhatnánk, hogy Derrida levelei afféle elveszett-megtalált levelek, tárgyak, melyeket a témájukként gyakran feltűnő furcsa szerelem, valamint elveszett-megtalált voltuk a vágy tárgyaivá tesz. Mint tudjuk, az elveszett és a megtalált tárgy 'valahol' ugyanaz, (az elveszett tárgyból lehet a megtalált és a megtalált mindig egy egykor elveszett), ha még jobban pontosítani akarjuk, hol is van az a 'valahol', ahol a kettő ugyanaz (és egyben a vágy tárgya), akkor ez a két hely nyilvánvalóan a pszichoanalízis (a vágy 'tudománya' által kijelölt terület), illetve a talált tárgyak osztálya. (Nem véletlen talán, hogy ami a magyarban és a franciában *talált* tárgyak osztálya (*objets trouvés*), az az angolban *elveszett* tárgyaké (*lost property*), jelölve a kettő azonosságát). Az elveszett-megtalált tárgyak azok, amelyeket szeretünk és amelyek után vágyódunk. Amikor Derrida ilyeneként prezentálja szövegeit, egy finomabb és rejtettebb retorikával ugyanolyannak állítja őket, mint Lacan a sajátjait. Az „Envois” töredékesége és a barthes-i gyönyörűszöveg vágykeltő rései között pedig igazán nem lenne nehéz kimutatni a rokonságot. Tehát Derrida, miközben megrója Lacant, amiért az a pszichoanalízist még mindig mint talált tárgyat tételezi, úgy rendezi a dolgokat, hogy az ő szövegei is mint a vágy elveszett és megtalált tárgyai kerüljenek a szemünk elé.

Az 'igazság' (előző problémával szorosan összefüggő) esetében is hasonló a helyzet. Derrida ugyanúgy beleringatja magát egy 'ott kinn' lévő igazság feltárássának illúziójába, akár csak Lacan (és valószínűleg most én is). Ez főleg a „Le Facteur” retorikai szerveződéséből válik világossá. Leggyakrabban használt szófordulata, melyet általában egy-egy bekezdés végén találhatunk, amikor megemlíti valamit (Lacan egy újabb gyengeségét), amit csak később akar elemezni a „de még nem járunk ott,” ami egyfajta előrevetítésként (*foreshadowing*) működik, a Lacan-ról való végső igazság feltárássának beígéréseként, mely — folyton valami elkövetkezendő még jobbra hivatkozva — egyben minduntalan meg is erősíti a tanul-

mány teleologikus szerkezetét. Bármilyen legyen is „Le Facteur de la Verité” koncepciója önnön elveiről, retorikája nagyon hasonlít egy ‘közösülés retorikájához,’ melyet folyamatosan egy fenséges finálé, az igazság orgazmikus eljövételének ígérete mozgat. Derrida tanulmánya úgy dolgozik mint egy (kissé szadisztikus) szerető, aki szisztematikusan vetkőzteti partnerét (a „Szemináriumot”), megkonstruálva ezzel egy meztelen Lacant, egy meztelenséget Lacannak, addig-addig szedegetve le annak ‘ruháit,’ míg semmi más nem marad, csak annak igazság iránti igénye. A szöveg ‘vetkőztetése’ pedig, a kritika ezen néha kedves, néha izgalmas, néha brutális, de mindig önbecsapó tevékenysége, ugyanakkor kasztrációt is jelent. ‘Fallo-gocentrikus transzcendentalistának’ bélyegzése után Lacan bizony aligha lehetne még jobban phallustalanítva.

Ez a körülmény az azonosságok és különbségek érdekes rendszerét alakítja ki a két gondolkodó apa-figurákhoz és ‘igazságukhoz’ fűződő viszonyaiban. Míg Lacan stílusa sokkal magabiztosabb, néha már arroganciába hajlóan az, apa-figuráját (Freudot) a tehetséges, de végsőkéig hűséges fiú tiszteletével kezeli. Nem számít, mennyire másként látja a dolgokat, minden kimondott szónak az Apától kell származnia, azaz az Apa fetiszizált (fenséges) tárgyát végig megőrzi. Derrida viszonya elődeihez ennek sokban ellentéte. Stílusa sokkal finomabb, retorikája hajlékonyabb és óvatos, de egyetlen apa-figura sem menekülhet kritikájának kasztráló éle elől. Ebben a tekintetben — hogy egy zizeki példával éljek — úgy viselkedik, mint Norman Bates, Hitchcock *Psycho*jának elmebeteg főszereplője, aki ‘anyai szuper-egójának’ féltékenysége miatt mindenkit meg kell öljön, akit megkíván (lásd *Looking Awry*, 99). Úgy tűnik, minél nagyobb hatással van Derridára egy apa-figura, annál kevésbé úszhatja meg a dekonstrukciót.

Az elődeivel való ‘rossz bánásmód’ némileg elidegeníti Derridát a pszichoanalitikusoktól. És mégis, könnyedén agresszív hozzáállása mögött, szövegeinek kritikai élében felismerhetjük a pszichoanalízis technikáit és felforgató erejét. Azét a pszichoanalízisét, amely elődeivel szembeni fetiszizáló nárcisztiko-phallikus attitűdjével mellett mindig meg tudta őrizni radikális kritikus-szubverzív oldalát is. Hogy a Derrida által gyakorolt kifinomult, játékos, de kegyelmet nem ismerő kritikai gondolkodás még pszichoanalízis-e vagy sem, hogy az a pszichoanalízis ‘legigazibb szellemének’ megvalósulása, vagy attól való elhajlás — ezen kérdéseket talán jobb megválaszolatlanul hagyunk.

De ha Derrida sem tudta megváltoztatni ‘Az Apa Játékának’ alapvető szabályait, ha csak csatlakozni tudott hozzá saját módszereivel és tehetségével, hogy ezúttal ő állítsa megtevesztő retorikájú saját igazságát a hitelevesszett régi helyére, akkor vajon ez azt jelenti, hogy oda minden reményünk arra nézve, hogy valaha is kikerüljünk az „ássuk még mélyebbre az Apát” játékából? Valóban olyan reménytelenül fogságában vagyunk ezen játék gonoszul paradox (*peradox*¹⁰) szabályainak? És ha valóban így van, hogy minél jobban érdeklődünk a pszichoanalízis iránt, annál távolabb kerülünk tőle (hogy a Freud által keresett ‘eredeti igazságról’ ne is beszéljünk), akkor mi az egész játék értelme, és mi az amit kaptunk tőle?

Bár nem szívesen válaszolom meg saját kérdéseimet, de egy írás vége felé ez bizonyos fokig muszáj. Szerény és kísérletképpen válaszom az lenne, hogy talán *éppen ez a játék* a legfontosabb dolog, amit a pszichoanalízistől kaptunk. Ez a já-

ték, melyet nevezhetünk 'Az Apa Játékának' is, ez a csodálatos, intellektuálisan stimulumuláló, nárcisztikus-szadisztikus játék, melyben művészien becsomagoljuk igazságainkat az Apa Nevét viselő csomagolópapírba (miután elloptuk, korrumpáltuk, tökéletesítettük és újraírtuk azt a dolgot, amit ő csomagolt bele). Ezáltal pedig új fétist alkotunk az igazság új reményével, mely újabb jó pár évig izgalomban tartja gondolkodásunkat. Természetesen az 'igazság,' a játék célja hamis, a csomagolás és a vágy által alkotott, mondhatni hazugság. De egy olyan hazugság, melyet izgalmas és örömteli 'birtokolni,' mivel magán viseli egy apa-figura nevét. A pszichoanalízis lehetővé teszi, hogy tovább játsszuk az igazság és bölcsesség keresésének 'gyerekes' játékát, folyamatosan fel- és elfedve (ezen (f)elfedés által pedig megkonstruálva) vágyunk tárgyát. És még egy apróság. Ezen kellemes, nárcisztikus, „phallogocentrikus” játék melléktermékeként vagy fölöslegként a pszichoanalízis szintén megtermeli az egyik valaha volt 'legerősebb' és legfelforgatóbb kritikai elméletet. Egy olyan elméletet, mely — mint ahogy hiú reményeim szerint talán ez az írás is mutatja — akár önnön 'empirikus' alapjai felforgatására is képes. Az a körülmény, hogy a pszichoanalízis nagy apa-figurái gyakran arra használták ezt a kritikai erőt, hogy önnön 'transzcendens' pozíciójukat erősítsék, nem csökkenti ezen erő lehetőségeit. Aki már kicsit jobban ismeri a lacani vagy zizeki pszichoanalízist, vagy egyszerűen megérezte ezen írás logikáját, nem fog csodálkozni, ha azt mondom, hogy ha van a pszichoanalízisnek 'lényege,' az a dolog, ami a legfontosabb abból amit tőle kaptunk, akkor ez éppen ez a melléktermékként, fölöslegként, maradékként felfogott kritikai erő.

Jelen írás szükségtelenül szűk fókuszú lenne, és talán kicsit túlságosan is 'az Apa Játékának' hatalmában ragadna, ha elmulasztanám megemlíteni, hogy a felvázolt Freud/Lacan/Zizek leszármazási sor csak az egyik a Freud elföldelt testéből (*corpusából*) kihajtott családfák közül. A marxizmus (például a Frankfurter Iskola), vagy a feminizmus (például az 'anya lányai,' akik megalapították az új francia feminizmust) egészen más módon, más irányú növekedésre használták föl a freudi corpusból eredő termékeny erőt.

Vajon az Apa igazságának/hazugságának a feltárása (az Apa hazugságáról való igazság vagy az Apa igazságáról való hazugság feltárása) nem ugyanazt a sablont ismétli-e, mint a szeretője fehérműjét lehúzó lány, vagy az azt elemző lacanista? Ugyanazt a sablont, melyben az Apa Játékának szabályai és a (f)elfedés retorikája által (már mindig is) konstruált tárgyakat fedünk (fel)? Vajon volt olyan pillanat, amikor még nem ezt a játékot játszottuk, mikor még nem 'fertőztek meg' minket az Apa Játékának szabályai? És hogyha csak ezt a játékot tudjuk játszani, vajon kinek a játéka ez? Az Apáé, vagy a vágyé? Melyik volt előbb és melyik konstruálja a másikat?

***

Ha valaki van olyan kíváncsi, hogy megkeresi és elolvassa a jelen írás 'magját' alkotó *Vanity Fair*-beli interjút (azt a szöveget, amit én mint 'a valós válaszát,' mint 'traumatikus kernelt,' mint 'a másik megnyilatkozását' szituáltam, amely körül a szöveg mint textúra szövődik-hajlik-tekereg, hogy el- és felfedje azt) akkor rájön,

hogy a történet ahányszor csak valaki előadja, mindig 'jobb' lesz (akárcsak a pszichoanalízis, mondhatnánk...). Az is izgalmas, amit az újság szerint a Calvin Klein lány mond, de amit Salecl mond (ahogy ő meséli a történetet), az még ennél is izgalmasabb (...bár még ez sem érhet közelébe annak — legalábbis ezen progresszió (vagy regresszió?) logikája szerint — amit én mondok). Más szóval az 'eredeti' vagy a 'valós' helye, annak a (fenséges) tárgynak a helye, amelyről itt szó volt, tulajdonképpen *üres*. Még egy keresés-történet, amely olyan kérdésekkel ér véget, mint „Ez minden?“, „Ez lett volna a nagy titok?“, „Ez volt az a titokzatos tárgy, amely annyira a hatalmában tudott tartani, amíg futottam utána?“ Be kell látnunk, hogy a 'valós egy darabja' ezen írás közepén már mindig is az Imaginárius működésének eredménye, a pszichoanalízis vágy-fantáziájának terméke volt.

Azért van még valami más is, amit megtudtam az interjúból:

Marci Kleinnek hívják. Van saját neve.

...és azt hiszem, szeretnék egyszer egy olyan alsót, amin az ő neve van.

JEGYZETEK

1. „Az Apa Neve” (Le Nom du Pere) a lacani pszichoanalízis egyik alapfogalma, mely a Nagy Másikat, a Szimbolikus Rendet és az Apa hatalmát jelöli.

2. Nyilvánvalóan ez, a szövegek birtokba vehetlensége lenne a dekonstrukció egyik 'tanulsága'. A másik pedig (szintén nyilvánvalóan) az lenne, hogy ez a tudás csöppet sem segít rajtunk, hogy mindent belátva is újra és újra birtokba akarjuk (majd) venni a szövegeket, hogy legalább annyira „nem lehet nem akarni” (ezt a birtoklást), mint amennyire lehetetlen maga a birtoklás.

3. A „Dolog” (*das Ding*) azt a (hipotetikus) entitást jelöli, amely betölthetné a szubjektum életén lévő *hiányt*.

4. És valószínűleg pontosan úgy, mint a 'férfi', aki ilyen értelemben a nő szimptomája. (Köszönet Kathy Cawsynak ezen megjegyzésért.)

5. Bár valóban úgy gondolom, hogy ezt a 'leckét' komolyan kellene vennünk, mégis figyelmeztetnem kell az olvasót, hogy „a nő, aki olyasvalamit mondhat nekünk, amit komolyan kell venni” egy olyan kép (mítosz), melyet részben (persze évezredek hagyományokat követve) épp a pszichoanalízis teremtett. Meglehet, hogy a 'nő' képe, aki olyasfajta tudás és igazság forrása lehet, melyet a (rendszerint férfinak tételezett) gondolkodó magától nem érhetne el, csak egy újabb patriarchális (és phallogocentrikus) képe a(z elérhetetlen és megérthetetlen) 'másiknak.' A 'nő' hasonló értelmezését megtalálhatjuk Nietzschénél (*A vidám tudomány*) és Derridánál is (*Éperons — Nietzsche stílusai*).

6. Az idézet Zizeknek a fent említett southamptoni konferencián tartott előadásából való. (Fordítás, akárcsak egyéb idegen nyelvű források esetén, tőlem — K. Gy.) Tudomásom szerint az idézett előadás még nem jelent meg nyomtatásban.

7. Az éltetés és élőködés (*live on; survive és sur-vivre*) dinamikájához egy ettől eltérő kontextusban lásd Jacques Derrida: *Living On/Border Lines*.

8. És mindezt visszavetítve az ősapa meggyilkolásának Freud által teremtett 'pszichoanalitikus mítoszára': az ősapa éppen azáltal (és csakis azáltal) lett ősapa, hogy fiai meggyilkolták.

9. Amikor az írás először megjelent angolul a *Yale French Studies*-ben, akkor a második, míg amikor az egész *Le carte postale*-lal együtt, akkor az első variációt választották a fordítók. Mint tudjuk a magyar kiadás jelenleg még várta magát.

10. Köszönet Kathy Cawseynek a terminusért.